

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗМІ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Людвик І.В.,

аспірант Інституту законодавства

Верховної Ради України

Публікація присвячена дослідженню теоретико-методологічних основ конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні. Визначається поняття конституційно-правового статусу ЗМІ, його юридична конструкція та основні структурні елементи, виявляється система загальних і спеціальних юридичних ознак.

Ключові слова: конституційно-правовий статус ЗМІ, юридична конструкція правового статусу ЗМІ, конституційна правосуб'єктність ЗМІ.

Публикация посвящена исследованию теоретико-методологических основ конституционно-правового статуса СМИ в Украине. Определяется понятие конституционно-правового статуса СМИ, его юридическая конструкция и основные составляющие элементы, выявляется система его общих и специальных юридических признаков.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус СМИ, юридическая конструкция правового статуса СМИ, конституционная правосубъектность СМИ.

The article is devoted to substantiation of the theoretical and methodological foundations of constitutional legal status of the media in Ukraine. The concept of constitutional legal status of the media, its legal structure and main structural elements are defined. The system of general and special legal characteristics is revealed.

Keywords: mass media, constitutional legal status of the media, legal structure of the legal status of the media, the constitutional legitimacy of the media.

Упродовж дев'ятнадцяти років незалежності в Україні сформувалася та утвердилася якісно нова національна правова система. Так, суттєво оновилися національна правова доктрина, наріжними цінностями якої стали ідеї та ідеали верховенства права, демократії, правової держави тощо, удосконалилася правотворча та правозастосовна діяльність суб'єктів права, а також значно розширилося їх коло. Особливо в конституційному праві, де поряд із традиційними суб'єктами правовідносин з'явилися нові, зокрема, ЗМІ.

У ХХІ ст. ЗМІ складно увести поза межами найактуальніших конституційних процесів. Саме ЗМІ, які іще іноді називають у світі «четвертою владою», утвердилися в Україні як невід'ємні складові елементи демократичного, відкритого та прозорого розвитку суспільства та держави. До того ж, в останні роки все помітнішими стають загалом позитивні наслідки запровадження в повсякденне життя громадян нашої держави «*e-democracy*», яка сприяє забезпеченню через мережу Інтернет транспарентності соціальних і, насамперед, конституційних процесів у суспільстві та державі. Хоча проблема унормування правового режиму мережі Інтернет продовжує зберігати свою актуальність.

Водночас, ЗМІ, будучи важливими суб'єктами конституційних правовідносин в сфері утвердження та захисту прав і свобод людини, виборчого та референдного процесу, організації та діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб тощо, є одночасно предметом конституційно-правового регулювання в частині їх статусу. Натомість, проблеми конституційно-правового статусу ЗМІ та шляхів і напрямків його удосконалення тривалий час

відносяться в науці конституційного права до постановочних. Правознавці акцентують увагу на нагальній потребі дослідження конституційно-правового статусу ЗМІ, але відповідні розділи і підрозділи в навчальній літературі та науковій публікації, присвячені цій проблематиці, залишаються поодинокими.

Нині статус суб'єктів конституційного права України, включаючи і ЗМІ, неможливо увести поза межами їх доктринального статусу, який виступає теоретико-методологічною основою для розуміння сутності та змісту конкретного суб'єкту, його призначення в механізмі конституційно-правового регулювання тощо. Не менш важливим для конституційно-правового статусу ЗМІ є і їх інституційна складова, що дозволяє розглядати ЗМІ як активного учасника конституційних правовідносин. Таким чином, конституційно-правовий статус ЗМІ в Україні складається, у першу чергу, з доктринальних, нормативно-правових і організаційно-правових структурних елементів, які й визначають його сутність і зміст.

Доктринальна основа конституційно-правового статусу ЗМІ сформувалася під впливом генезису національної правової доктрини (від лат. *doctrina* – вчення), і, по-суті, є її важливою складовою. При цьому, слід погодитися з Т. М. Пряхіною стосовно того, що доктрина має не лише теоретико-методологічну, а й практичну спрямованість, оскільки вона пропонує не лише теоретичне обґрунтування виникаючих в праві проблем, але й має безпосередню можливість безпосередньо впливати на державно-правове будівництво. Тобто, доктрина є комплексним і багатоманітним поняттям [7, с. 10-11].

Можна погодитися з твердженням українських правознавців про те, що основи національної консти-

туційно-правової теорії в цілому були сформовані в контексті доктрини позитивизму, яка тривалий час зберігає своє панівне становище в романо-германській правовій сім'ї. Основи цієї доктрини були закладені іще в роботах таких видатних українських мислителів, політичних і громадських діячів як М. С. Грушевський, М. П. Драгоманов, С. С. Дністрянський, Б. О. Кістяківський, М. М. Ковелевський, І. П. Котляревський, П. Д. Лодій, М. Палієнко, Ю. Л. Панейко, О. В. Романович-Славатинський, Ю. Романчук, І. Я. Франко, Й. Б. Шад та ін., отримали розвиток у працях українських радянських вчених і нині знаходять свій розвиток у роботах М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, М. І. Козюбри, О. Л. Копиленка, А. Р. Крусян, О. В. Марцеляка, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, О. В. Скрипнюка, Ю. М. Тодики, В. Л. Федоренка, О. Ф. Фрицького, М. В. Цвіка, В. М. Шаповала та інших вітчизняних учених-конституціоналістів [6, с. 131-140.].

Разом із тим, роботи названих вчених мали значний вплив на формування доктринальних основ правового статусу суб'єктів конституційного права загалом, або ж сприяли утвердженню основ правового статусу окремих із них – Українського народу, Української держави, територіальних громад, громадянського суспільства та його інститутів, громадян України, національних меншин, органів державної влади і органів місцевого самоврядування тощо. Нагомість, доктринальні основи конституційно-правового статусу ЗМІ як суб'єкта конституційного права до сьогодні в українській правовій науці залишаються недостатньо сформульованими.

Очевидно, що формування доктринального статусу ЗМІ в конституційному праві передбачає проведення комплексних наукових досліджень, присвячених генезису відповідного правового статусу, сутності, змісту та структури, а також шляхів і перспектив його унормування в чинному законодавстві. Результати цих досліджень повинні стати креативною серцевиною конституційно-правового статусу ЗМІ, отримати своє логічне завершення в системі концепцій, теорій і вчень щодо юридичних особливостей конституційно-правового статусу ЗМІ, а також здобути своє унормування в конституційних принципах організації та діяльності ЗМІ в Україні.

Щодо останніх, то до них українські вчені відносять принципи свободи створення, розповсюдження, отримання, застосування інформації; об'єктивності, достовірності, повноти і точності інформації; гармонізації інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності; обмеження доступу до інформації лише на підставі закону; недопущення незаконного розповсюдження, застосування і порушення цілісності інформації [4, с. 85]. Утім, слід погодитися й із російською вченою Н. О. Богдановою, яка стверджує, що за характером логічного узагальнення конституційно-правових знань, змістовному наповненню та формою доктрину можна порівнювати і з принципами, і з теоріями, і з концепціями. Кожна з цих правових конструкцій має всі шанси трансформуватися в правову доктрину [2, с. 191].

Нормативно-права складова (компонент) конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні визначається

системою нормативно-правових актів і інших джерел права (правові звичаї тощо), які визначають конституційні основи формування та діяльності досліджуваного суб'єкту конституційного права. Так, попередньо згадувані та інші раціональні та міжнародні нормативно-правові акти визначають конституційні засади утворення ЗМІ в Україні, основні організаційно-правові форми їх діяльності та різні правові статуси ЗМІ, їх правосуб'єктність, зокрема щодо реалізації конституційного права громадян на інформацію, конституційні гарантії діяльності ЗМІ, в тому числі, й встановлюють юридичну відповідальність за порушення чинного законодавства про ЗМІ тощо. Очевидно, що нормативно-правова складова юридично закріплює той ідеальний конституційно-правовий статус ЗМІ до якого прагнуть суб'єкти нормотворчості.

Реалізуючи свій конституційно-правовий статус, ЗМІ стають учасниками відповідних правовідносин. Тобто, якщо нормативно-правова складова визначає здебільшого статичний конституційно-правовий статус ЗМІ як суб'єкта конституційного права, то організаційно-правова складова наповнює змістом правозастосовний аспект їх діяльності, або поведінки як учасників конституційних правовідносин. У цьому сенсі, особливої важливості набуває організаційно-правова, або ж інституційна складова конституційно-правового статусу ЗМІ, пов'язана, насамперед, із забезпеченням ними конституційного права громадян України вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

На нашу думку, нормативно-правовий, або ж інституційний складовий елемент (компонент) конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні представлений системою суб'єктів – власне, самі ЗМІ, органи державного управління в сфері організації та діяльності ЗМІ, інститути громадянського суспільства, що захищають як конституційні права громадян на інформацію, так і права самих ЗМІ («Артикль 19» і ін.) тощо – та юридичними зв'язками між ними. Він визначає конституційно-правовий ЗМІ в динаміці. Тобто, інституційний компонент конституційно-правового статусу ЗМІ є насамперед юридичним механізмом реалізації їх конституційно-правового статусу.

Очевидно, що такі виявлені нами складові конституційно-правового статусу ЗМІ як доктринальний, нормативно-правовий і організаційно-правовий структурні елементи отримують своє втілення та розкриваються в традиційних елементах їх юридичної конструкції. На нашу думку, основним складовим елементом структури конституційно-правового статусу ЗМІ та інших суб'єктів конституційного права є їх правосуб'єктність.

Категорія “правосуб'єктність” є доволі дослідженою у загальній теорії права, хоча й стосовно неї українські та зарубіжні вчені висловлюють нові точки зору. Так, українські теоретики права вважають, що правосуб'єктність являє собою сукупність правоздатності та дієздатності [9, С. 444]. Російські вчені ствер-

Конституції та законів України; 5) гарантованість правового статусу ЗМІ державою тощо. Очевидно, що ці юридичні ознаки конституційно-правового статусу ЗМІ мають універсальний характер і можуть поширюватися на правовий статус більшості інших суб'єктів конституційного права України.

Поряд із загальними ознаками конституційно-правового статусу ЗМІ слід виокремлювати і спеціальні ознаки, які дозволяють виокремлювати статус цього суб'єкта конституційного права від інших. До таких ознак слід віднести наступні: 1) за своєю сутністю, конституційно-правовий статус ЗМІ в Україні має змішане походження: з одного боку, ЗМІ можуть опосередковувати повноваження органів державної влади і органів місцевого самоврядування та сприяти їх реалізації, а з іншого – волю та законні інтереси інститутів громадянського суспільства; 2) за своїм змістом, конституційно-правовий статус ЗМІ визначається їх правосуб'єктністю, необхідною для належної реалізації свободи масової інформації та забезпечення конституційного права громадян України вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір; 3) за своєю формою, або ж правовим виміром існування та дієвості, конституційно-правовий статус ЗМІ втілюється в доктринальному (ідеологічно-правовому), нормативно-правовому та інституційному рівнях; 4) за своєю структурою, конституційно-правовий статус ЗМІ

представлений юридичною конструкцією, основними складовими елементами якої є, насамперед, конституційна правосуб'єктність ЗМІ та гарантії їх діяльності; 5) за своїми видами, конституційно-правовий статус відрізняється багатоманітністю, зумовленою тим, що категорія «ЗМІ» є узагальнюючою для значної кількості суб'єктів, які забезпечують свободу масової інформації та реалізують конституційне право громадян на інформацію, і зміст та обсяг їх правосуб'єктності суттєво розрізняється. Наведені спеціальні юридичні ознаки правового статусу досліджуваного суб'єкта конституційного права є основними, хоча й не вичерпними.

Отже, можна зробити висновок, що конституційно-правовий статус ЗМІ за роки незалежності України зазнав докорінних змін, сприявши трансформації вітчизняних ЗМІ у важливий інститут громадянського суспільства, який ще іноді називають «четвертою владою» в державі. Разом із тим, два охарактеризовані нами періоди генезису конституційної правосуб'єктності ЗМІ в 1991-2010 роках засвідчили і фрагментарність та безсистемність нормативно- та організаційно-правових заходів Української держави щодо посилення конституційно-правового статусу ЗМІ. Очікувано, що всі ці недоліки будуть подолані в найближчий час, але за умови належного теоретико-методологічного забезпечення правотворчої та правозастосовної діяльності спрямованої на удосконалення конституційно-правового статусу ЗМІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование. / С. И. Архипов. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2004. – 466 с.
2. Богданова Н. А. Система науки конституционного права / Н. А. Богданова. – М. : Юристь, 2001. – 256 с.
3. Конституционное право России : [учеб. для студ. / под ред. А. С. Прудникова, В. И. Авсеенко]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 767 с.
4. Красноступ Г. М. Основні напрями правового забезпечення державної інформаційної політики / Г. М. Красноступ // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 10. – С. 79-85.
5. Окунев І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / І. С. Окунев. – К., 2010. – 20 с.
6. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : акад. курс : підруч. : у 2 т. – Т. 1 / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : ТОВ "Вид-во "Юридична думка", 2006. – 544 с.
7. Пряхина Т. М. Конституционная доктрина Российской Федерации: еауч. Издание / Т. М. Пряхина; науч. ред. В. О. Лучин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2006. – 323 с.
8. Радько Т. Н. Теория государства и права : учеб. для вузов / Т. Н. Радько. – М. : Академический проект, 2005. – 816 с.
9. Теорія держави і права : акад. курс : підруч. / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенка]. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.